

LUND UNIVERSITY

Svenska kärrhökar bland afrikanska juveler

Strandberg, Roine; Olofsson, Patrik

Published in:
Vår Fågelvärld

2007

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Strandberg, R., & Olofsson, P. (2007). Svenska kärrhökar bland afrikanska juveler. *Vår Fågelvärld*, 66(4), 8-13.

Total number of authors:

2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Grön biätare *Merops persicus*, Djoudj, Senegal, november 2006.

Svenska kärrhökar bland afrikanska juveler

Satellitbaserade radiosändare har tagit flyttfågelforskningen in i en ny era. Nu kan man följa enskilda individer dag för dag under deras resor till och från fjärran vinterkvarter. Det är till och möjligt att, på den vidsträckta afrikanska savannen, återfinna en märkt kärrhök från hemmamarkerna!

TEXT: ROINE STRANDBERG & PATRIK OLOFSSON

FOTO: PATRIK OLOFSSON

Djoudj, Senegal, november 2006. Rastande årtor *Anas querquedula*. Infäll den i texten omtalade kärrhökbannen med satellitsändare.

De senaste 15 åren har svenska rovfåglares flyttning studerats med hjälp av satellitsändare under ledning av professor Thomas Alerstam vid zoоекologiska institutionen, Lunds universitet. Inledningsvis följdes fiskgjusar från Västmanland och bivråkar från Halland och Dalsland av Mikael Hake och Nils Kjellén (läs mera i *Vår Fågelvärld* 55(8):6–11 och 58(5):6–11, Kjellén m.fl. 2001, Hake m.fl. 2003). I början av 2000-talet ötkades studierna med västmanländska ormråkar (Strandberg m.fl., under bearbetning). Under de senaste åren har, i samband med att en doktorandtjänst tillsattes 2004, nordostskånska bruna kärrhökar och lärkfalkar tillkommit som studiearter.

Projektet syftar till att ta reda på hur flyttningen går till och vad som styr och påverkar flyttningsresan för enskilda individer. Var, när, hur och varför flyttar de? Satellitsändare har sina begränsningar, och mer exakta analyser av övervintringsmiljö är svåra att göra. Ekologiska aspekter, som till exempel bytesval, interaktion med artfränder och andra arter, är omöjliga att få reda på. Eftersom vi båda är bosatta och fältaktiva i Kristianstads Vattenrike, har arbetet med den bruna kärrhöken legat oss varmt om hjärtat. Som komplement till fältstudier på hemmaplan, hade vi tidigt funderingar på att försöka studera kärrhökarna på övervintringsplatserna. Utöver fältstudierna inom ramen för flyttfågelprojektet vid Lunds Universitet (Roine) arbetar vi dessutom med en film om Hammarsjöns kärrhökar (Patrik), producerad för Naturredaktionen, SVT.

Sommaren 2006 fick sex häckande kärrhökar satellitsändare och dessutom fanns en av fjolårets honor fortfarande i livet med en väl fungerande sändare på ryggen. Nu var bara frågan vart vi skulle åka? Vi hade uppgifter för tre kärrhökar från tidigare satellitföljningar. Fågeln övervintrade i Senegal, Mali och Guinea Bissau. En koll i ringmärkningsatlasen (Fransson & Pettersson 2001) bekräftade att just Senegal och Mali nog var ett bra val. Bära eller brista – flygbiljetter till Dakar införskaffades, och i början av november 2006 bar det av till värmen.

En sista koll på positionerna innan vi reste iväg visade att fem

av kärrhökarna från Vattenriket nått fram till vinterområdena. En hona befann sig i Camargue, södra Frankrike och en annan hona höll till vid Senegalfloden nära trerikrsöset Mali–Mauretanien–Senegal. Två hanar fanns i Senegal, en cirka sju mil öster om Dakar och en annan nära Gambiafloden. Den tredje hanen befann sig norr om Niono i centrala Mali.

Teoretiskt hade vi med andra ord fyra olika fåglar i Afrika att leta efter i fält, och vi beslöt oss för att försöka få kontakt med hanen som befann sig endast några timmars bilresa från Dakar. Just denna hane flyttade under hösten via Danmark till trakterna av Paris, där han rastade en längre period. I slutet av september satte han på nytt fart och flög via östra Spanien till Afrika, där han fortsatte ner genom Algeriet, Västsahara och Mauretanien. Till vårt resmål nära Dakar anlände han på eftermiddagen den 14 oktober.

Vi själva kom till Dakar natten den 10 november. När vi halv nio på morgonen stapplade ut från hotellet efter välbehövlig sömn, möttes vi av en flock bruna glador som seglade längs hotellets fasad tillsammans med svartvita kråkor. I en fönsternisch upptäcktes även en pilgrimsfalk som plötsligt kastade sig ut i luften och snappade åt sig en stor gräshoppa som den på lärkfalksmanér åt upp i flykten innan den återvände till sin sittplats.

Hotel Club le Calao ligger bara ett par stenkast från Afrikas västligaste udde, och hotellet har under senare år blivit allt populärare bland fågelskådare eftersom terrassen intill restaurangen ger god överblick av havsfågelsträcket. När vi satte oss vid frukostbordet den första morgonen blåste det måttliga nordostvindar. Till vår förvåning formligen myllrade det av gulnäbbade liror över havet. Fågeln rörde sig snabbt västerut, de flesta inom ett par kilometer från kusten. Sporadiska räkningar mellan klockan 08:30 och 09:50 gav ett medelvärde på drygt 50 ex. per minut, vilket innebar att nära 4 500 ex. passerade under frukosten! Antalet avtog gradvis, och under eftermiddagen sträckte knappt 15 ex. per minut. Framåt kvällen tilltog sträcket på nytt, och lågt räknat hamnade dagssum-

Thomas Alerstam (t.v.) och Roine Strandberg sätter satellitsändare på ung kärrhök, Kristianstads Vattenrike, juni 2005. På bilden t.h. spanar Roine Strandberg över savannen i östra Senegal i november 2006.

Savannblåkråka *Coracias abyssinicus*, Senegal, november 2006.

man på nära 14 500 gulnäbbade liror! Läs mer om havsfågelskådning i Senegal på <http://senegal.seawatching.net>.

Efter några dagar i Dakar, drog vi norrut upp till Nationalparken Djoudj. Det är ett av Västafrikas finaste våtmarksområden och ligger utmed Senegalfloden, ett par mil uppströms mynningen. Förutom att Djoudj hyser en rik häckfågelfauna med bland annat tiotusentals par vithuvad visseland, mängder med hägrar av alla tänkbara arter, flera tusen par vit pelikan, några par svart krontrana och arabtrapp, är parken en av Västafrikas viktigaste övervintringsplatser för flera europeiska arter. Vinterflockar på uppåt 200 000 årtor har noterats, och i området övervintrar även betydande antal av bland annat skedstork och purpurhäger, samt påfallande många unga fiskgjusar, vilka naturligtvis intresserade oss lite extra. Under vår vistelse hade vi även stora flockar med rödvingad vadarsvala samt i gränslandet mellan våtmarkerna och de torrare områdena tusentals gröna biätare.

Något vi läst om, men dittills aldrig observerat, var övernattningsflockar med bruna kärrhökare. I Cramp (1980) står att läsa att bruna kärrhökare under vintern samlas till gemensamma nattplatser där tiotals eller ibland nära hundra fåglar kan sammanstråla. Djoudj verkade rent habitatmässigt vara ett område med goda chanser för att hitta vår första kärrhöksnattplats. Under de första dagarna i Djoudj södra del såg vi dagligen ett tiotal fåglar men inga större ansamlingar. Vi frågade en lokal fågelguide om han kände till något område som var speciellt bra för bruna kärrhökare. Risfälten i norra delen av parken ansåg han var ett populärt jaktområde för arten.

Kvällen den fjärde dagen var vi på plats och spanade ut över de enorma risodlingarna. Hundratusentals, kanske miljoner, vävare drog fram i täta svärmar. Överallt stod lokala bybor och försökte

Gräshoppa, viktig föda för många fåglar, Senegal, november 2006.

skrämra bort fåglarna med flaggor, pisksnärtar och höga rop. Strax före halv sju började kärrhökare komma inflygande från alla håll. Vi räknade till 39 fåglar som landade för att övernatta på fält som verkade ligga i träda. Snart insåg vi att vår placering inte var optimal, då en hel del fåglar landade långt österut, så vi beslutade oss för att återvända kvällen därpå.

Vid halvfemtiden den 22 november stod vi på nytt förväntansfulla vid en av kanalerna som genomkorsade risodlingarna. Ett femtontal kärrhökare fanns redan på och runt nattplatsen. Vårt mål var att köns- och åldersbestämma så många fåglar som möjligt i den närmsta sektorn. Infloget mellan klockan sex och tio i sju blev makalöst, då cirka 325 bruna kärrhökare och en gammal ängshökare inräknades. En sammanställning av observationerna från de båda dagarna fördelades på 60,5% honor, 16,9% hanar och 22,6% ungfåglar. Vi noterade med andra ord en klar dominans av äldre fåglar och då företrädesvis äldre honor.

Vi lämnade Djoudj och körde söderut på jakt efter den sändarförsedda kärrhökskhanen som valt att övervintra strax öster om Dakar. Efter att ha passerat staden Thies, fortsatte vi söderut en dryg mil och kom ut i ett öppet kuperat savannlandskap. Frodiga sänkor skar fram mellan höga kullar. Efter krönet av en svag bergsrygg nådde vi ut på en vidsträckt dalsänka. Torra flodbäddar vittnade om det regn som föll ett par månader tidigare. Monumentala baobabträd med uppsvällda stammar och vidkroniga akacior stod utspridda bland buskar och öppna gräspartier. Glänsande blåkråkor satt på utkik, och med jämna mellanrum flög brokiga hornskator med enorma ljusröda näbbar mellan träden.

Med en GPS på instrumentbrädan och en grovskalig karta insåg vi snart att de få bra positioner vi hade att tillgå var spridda över

ett kvadratmil stort väglöst område. Vi provade att finna en väg ut i sänkans centrala delar men fick skjuta upp sökandet när mörkret föll. I gryningen var vi tillbaka, och snart fann vi två smala hjulspår som ledde ner genom en samling runda lerhyddor. Runt byn låg små, uppbrutna åkerlappar, men det var svårt att se var gränsen mellan odling och den vilda vegetationen gick. Troligen odlade man främst olika sorters hirs.

Vi fortsatte ut på savannen. Efter ett par kilometer längs den allt håligare vägen nådde vi en centralt belägen höjd. Kullen kröntes av ett ensamt baobabträd, och härifrån hade vi en fantastisk utsikt över området. En ormörn ryttlade över gräsmarkerna en bit bort och snart fick vi även syn på ett par ängshökar och en ung brun kärrhök som jagade över buskmarkerna. Ungfågeln gled fram lågt över savannens buskar innan den gjorde en tvär vändning och försvann ner bakom ett snår. Snart dök ytterligare två kärrhökar upp, även de ungfåglar. Innan mörkret lagt sig över savannen hade vi sett ett tiotal olika kärrhökar, dock ingen som såg ut som vår hane. Det som slog oss, med tanke på att platsen lockat övervintrande kärrhökar, var att hela savannområdet verkade sakna vattenhål eller våtmarker.

Dagen därpå inleddes strax före gryningen med kuttrande palm- och sorgduvor, ackompanjerade av marockanska frankoliner och hornkorpars rop. En Exclamatory Paradise Wydah spelflög mellan buskarna med sin enormt långa stjärt hängande som ett långt svart lod. Så fort solen värmt upp marken, kom även gräshopporna i gång. Stora och små varianter rasslade fram var vi än satte våra fötter. De små for snabbt in i en tuva eller en buske. De stora, drygt decimeterlånga, jättarna spände ut vingarna och flög skickligt iväg en lång runda innan de landade.

Dagens första kärrhök kom glidande över gräsmarkerna. Troligen var det en av gårdagens ungfåglar. Ytterligare en kärrhök jagade en dryg kilometer bort, och denna fågel såg lovande ut. Kärrhöks-hanen från Vattenriket var extremt mörk på kroppen och ljus under vingarna, vilket gav honom en ovanligt kontrastrik dräkt. Fågeln landade på en låg termitstack. Vi ansträngde våra ögon i kikarna så gott det gick, men värmedaller och motljus gjorde det omöjligt att säga något säkert.

Ytterligare tre unga kärrhökar gled in på scenen och landade alla ute på ett stort öppet gräsparti. Med jämna mellanrum såg vi hur de flaxade till, hoppade upp i luften och landade. Troligen jagade de gräshoppor, och med denna rikedom på de stora insekterna, behövde fåglarna troligen inte ägna alltför mycket tid åt födosök.

Så lyfte den mörka kärrhöks-hanen från termitstacken. Med klippande vingslag flög den mot oss och när han kommit in i bättre ljus var det klart. Det var vår hane! Satellitsändaren med den drygt decimeterlånga antennen på ryggen syntes tydligt när fågeln passerade på cirka tvåhundra meters avstånd. Fågeln ruggade mycket kraftigt och saknade flera hand- och armpennor. Han gled över en torr svacka och vidare bort mot några hus, där han började jaga över de odlade fälten. Därefter fortsatte han mot ett tätare baobabbestånd, och efter högst två minuter på vingarna tvärvände han i luften och landade, troligen med en välsmakande gräshoppa i klorna. Trots att vi väntade två timmar på kullen, återsåg vi honom inte mer den förmiddagen.

Vi stannade i savannområdet i ytterligare tre dagar och hade turerna att få se sändarhanen varje dag. Han alternerade mellan två olika sovplatser som kärrhökarna delade med ängshökar. Sammansättningen av kärrhökarna skiljde sig här markant mot den vi noterade i

Den sändarförseddade bruna kärrhöks-hanen flygande över savannen, Senegal november 2006 (infälld delförstoring där man kan se sändaren). T.b. samma hane tillbaka i Vattenriket i nordöstra Skåne i maj 2007. Circus aeruginosus.

Djoudj. Fördelningen för de 19 bruna kärrhökarna var 16% honor, 21% hanar och 63% ungfåglar. Ingen av hanarna var äldre än 3 ½ år (4K höst) att döma av fjäderutvecklingen. Det samma gällde troligen honorna som dräktmässigt påminde om ungfåglar till skillnad från de flesta honor vi studerat i Djoudj.

Senare under vår resa besökte vi även två våtmarksområden i Mali – Nigerflodens inre delta och ”Office du Niger” – och även här studerade vi köns- och åldersfördelningen på ett flertal nattplatser. I ”Office du Niger” bokfördes 24% av vardera honor och ungfåglar samt 52% hanar i en flock med 64 kärrhökarna. I en mycket stor nattflock med hela 342 kärrhökarna i Nigerdeltat räknades 28% honor, 60% hanar och 12% ungfåglar. Med andra ord dominerade hanar på de besökta områdena i Mali, medan förhållandet mellan könen var omkastat i Djoudj, i nordvästra Senegal.

Under tiden som vi befann oss på den tre veckor långa resan i Mali, började den sändarförsedda kärrhökshanan som vi besökt öster om Dakar att flytta söderut. I slutet av november begav han sig ner till Gambiafloden, cirka 175 km sydost om den plats där vi mötte honom.

Efter vår tur i Mali var det dags att åka hem till Sverige från Dakar, men vi hade tre dagar kvar före avfärd och beslöt oss för att återvända till savannen strax öster om Dakar, trots att vi visste att sändarhanan hade lämnat området. Exakt en månad efter vårt möte med den svenska kärrhöken rullade vi åter nedför den sandiga vägen genom dalgången. Kanske kunde vi finna orsaken till varför han lämnat området?

När vi klev ur bilen, mötte vi en betydligt ogästvänligare miljö än en månad tidigare. Stora delar av området där kärrhökarna höll till var brandhärjat. På de ytor som inte bränts var i stort sett all växtlighet torr och vissnen. De gräshoppor, som myllrade i gräset i mitten av november, var nu i det närmaste helt försvunna och mönstret var solklart – maten var på väg att ta slut! Trots det noterade vi sex unga kärrhökarna samt sex unga och en gammal ängshök. Någon samlad nattplats existerade inte längre. De fem fåglar som vi såg i skymningen satte sig utspritt på gräsytona.

Att endast en tredjedel av de bruna kärrhökarna fanns kvar och att samtliga var ungfåglar, visade tydligt att området inte var en lämplig övervintringsplats längre. Troligen lockade den rika gräshoppförekomsten under den inledande övervintringsperioden ungfågarna att stanna kvar. Att det är ett fördelaktigt födoval visar jakttekniken som är extremt energisparande. Kärrhökarna spenderade inte mer än totalt några minuter på vingarna under morgon/kväll, och mitt på dagen såg vi sällan några kärrhökarna alls. Förmodligen hade de siesta under den skuggande buskvegetationen. Gräshopporna fångades på marken, och vid flera tillfällen såg vi kärrhökarna som ryttlade lågt över marken, sprang eller hoppade ifatt bytet. Ängshökarna befann sig något mer på vingarna, men inte heller de såg ut att förta sig när det gällde födoanskaffningen.

I de vidsträckt våtmarksmiljöerna i Djoudj och Nigerdeltat jagade kärrhökarna i princip uteslutande på klassiskt manér – lågt glidande längs åstränder och över risfält. Där var stapelfödan småfåglar, troligen främst blodnäbbsvävare och biskopar. En hona sågs även ta en dagsgammal visseland från en grenklyka där skrikhavsnörnen spiset kvällen före.

Orsaken till att vi inte noterade några äldre kärrhökarna i savannområdet öster om Dakar var troligen att de valt andra övervintringsområden med stabilare födotillgång. I Djoudj och Nigerdeltat är födotillgången god hela vintern även under torrare år. Troligen förklarar det den stora andelen äldre fåglar, och sannolikt ger födoförhållandena i våtmarksområdena en högre överlevnad. Att som ungfågel anlända till ett överflöd av lättfångad föda som snabbt kan reduceras till en bristfällig resurs, vilket gräshopporna på den snabbt uttorkande savannen utgjorde, är förmodligen en mycket riskfylld vinterstrategi.

Betänk att det inte är helt ovanligt att tre till fyra kärrhöksungar blir flygga i en kull. Om hälften överlever höstflyttningen, borde förhållandet i Afrika vara nära hälften unga och hälften gamla, med knapp majoritet ungfåglar (en del gamla fåglar dör naturligtvis under höstflyttningen). Vi noterade totalt 20% ungfåglar under hela resan. Dessutom var könsfördelningen annorlunda i våtmarksområdena i Senegal jämfört med Mali. Så: var fanns alla ungfåglar och

Sovflockar med bruna kärrhökarna *Circus aeruionus*, Djoudj, Senegal, november 2006. Flocken t.h. innehöll ca 100 individer.

varför dominerade honor i Djoudj, nordvästra Senegal och hanar i Mali, trots likvärdig biotop?

En stor del av ungfågeln övervintrar troligen i Europa och Nordafrika. Under de senaste tre decennierna har antalet övervintrande kärrhökar ökat markant på den europeiska kontinenten liksom i sydöstra England (Zijlstra 1987, Rosa m.fl. 2001, Oliver 2005). Som exempel på detta kan nämnas att i Zeeland i sydvästra Holland, där årliga vinterräkningar genomförts sedan 1988, har antalet ökat från något tiotal till över 100 fåglar. Högsta antalen hittills är 155 ex. vintern 2001–2002 och 135 ex. vintern 2006–2007 (Henk Castelijns & Rob Bijlsma muntl.).

Det intressanta är att även under vintrar då höga antal ses så noteras endast några enstaka gamla hanar i Zeeland. Eftersom det är vanskligt att skilja honor från ungfåglar, har man varit försiktig med bestämningen av dessa fåglar. Mycket tyder dock på att de flesta är ungfåglar och, med tanke på storlek och jizz, med största sannolikhet unga honor. Med satellitsändarnas hjälp har vi lyckats följa tio bruna kärrhökar hela vägen till vinterkvarteren – tre honor, fyra hanar och tre ungfåglar. Jämför man sträckan fågelvägen till vinterkvarteren, finner man att de tropikflyttande honorna flyttat något kortare än hanarna. Dessutom stannade en hona i Camargue, Frankrike.

Än mer intressant är att ingen av de tre ungfågeln passerade Sahara. Med vägledning av tarsmått för de tre ungfågeln, var den som flyttade längst (norra Algeriet) en hane och de två som stannade i Europa (Frankrike respektive Spanien) honor. Scenariot är alltså att ungfåglar övervintrar längre norrut än gamla fåglar och att hanar flyttar längre än honor. Kanske är det av sociala skäl som honor och hanar delar upp sig i grupperingar på övervintringsplatserna. Kanske har områdena trots allt vissa skillnader i förutsättningar som till exempel storlek på bytesdjur. Huruvida det är på detta viset vet vi inte riktigt ännu, men vi forskar vidare om kärrhökarna.

Brun kärrhök Circus aeruginosus hona, Senegal november 2006.

Referenser

- Cramp, S. and Simmons, K.E.L. 1980. *The Birds of the Western Palearctic*. Vol. 2. Oxford University Press, Oxford.
- Fransson, T. & Pettersson, J. 2001. *Svensk ringmärkningsatlas*. Vol 1. Naturhistoriska Riksmuseet, Stockholm.
- Hake, M., Kjellén, N. & Alerstam, T. 2003. Age-dependent migration strategy in honey buzzards *Pernis apivorus* tracked by satellite. *Oikos* 103:385–396.
- Kjellén, N., Hake, M. & Alerstam, T. 2001. Timing and speed of migration in male, female and juvenile Osprey's *Pandion haliaetus* between Sweden and Africa as revealed by field observations, radar and satellite tracking. *Journal of Avian Biology* 32:57–67.
- Oliver, P. J. 2005. Roosting behaviour and wintering of Eurasian Marsh Harriers *Circus aeruginosus* in south-east England. *Ardea* 93:137–140.
- Rosa, G., Leitao, D., Mendes, C., Courinha, F., Costa, H., Pacheco, C. and Pereira, J. 2001. Status of the Marsh Harrier *Circus aeruginosus* in Portugal: Survey of the wintering population (1998/99): *AIRO* 22:23–27.
- Zijlstra, M. 1987. Marsh Harriers *Circus aeruginosus* in Flevoland Netherlands in winter. *Limosa* 60:57–62.

Svarta krontranor Balearica pavonina, Djoudj, november 2006.